कृष्ण यजुर्वेदीय तैत्तिरीय संहिता

॥अथ द्वितीय काण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

हरिः ओम्॥ प्रजापतिः प्रजा असृजत ताः सृष्टा इन्द्राग्नी अपाऽगूहताग्ं सोऽचायत्प्रजापतिरिन्द्राग्नी वै मे प्रजा अपाऽघुक्षतामिति स एतमैन्द्राग्नमेकादशकपालमपश्यत्तं निरवपत्तावस्मै प्रजाः प्राऽसाधयतामिन्द्राग्नी वा एतस्य प्रजामप गूहतो योऽलं प्रजायै सन्प्रजां न विन्दत ऐन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपेत्प्रजाकाम इन्द्राग्नी [१] एव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवाऽस्मै प्रजां प्र साधयतो विन्दते प्रजामैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपेत् स्पर्धमानः क्षेत्रे वा सजातेषु वेन्द्राग्नी एव स्वेन भागधेयेनोप धावति ताभ्यामेवेन्द्रियं वीर्यं भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते वि पाप्मना भ्रातृव्येण जयतेऽप वा एतस्मादिन्द्रियं वीर्यं क्रामति यः संग्राममुपप्रयात्यैन्द्राग्नमेकादशकपालं नि- [२] र्वपेथ्संग्राममुपप्रयास्यन्निन्द्राग्नी एव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवाऽस्मिन्निन्द्रियं वीर्यं धत्तः सहेन्द्रियेण वीर्येणोप प्र याति जयति तग्ं संग्रामं वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते यः संग्रामं जयत्यैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपेथ्संग्रामं जित्वेन्द्राग्नी एव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवाऽस्मिन्निन्द्रियं वीर्यं [३] धत्तो नेन्द्रियेण वीर्येण व्यृध्यतेऽप वा एतस्मादिन्द्रियं वीर्यं क्रामति य एति जनतामैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपेज्जनतामेष्यन्निन्द्राग्नी एव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवाऽस्मिन्निन्द्रियं वीर्यं धत्तः सहेन्द्रियेण वीर्येण जनतामेति पौष्णं चरुमनु निर्वपेत्पूषा वा इन्द्रियस्य

वीर्यस्याऽनुप्रदाता पूषणमेव [४] स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मा इन्द्रियं वीर्यमनु प्र यच्छति क्षैत्रपत्यं चरुं निर्वपेज्जनतामागत्येयं वै क्षेत्रस्य पतिरस्यामेव प्रति तिष्ठत्यैन्द्राग्नमेकादशकपालमुपरिष्टान्निर्वपेदस्यामेव प्रतिष्ठायेन्द्रियं वीर्यमुपरिष्टादात्मन्धत्ते॥[५]

प्रजाकाम इन्द्राग्नी उपप्रयात्यैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वीर्यं पूषणमेवैकान्नचत्वारिग्ंशच्च ॥2.2.1॥

अग्नये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यो दर्शपूर्णमासयाजी सन्नमावास्यां वा पौर्णमासीं वाऽतिपादयेत्पथो वा एषोऽध्यपथेनैति यो दर्शपूर्णमासयाजी सन्नमावास्यां वा पौर्णमासीं वाऽतिपादयत्यग्निमेव पथिकृतग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमपथात्पन्थामपि नयत्यनड्वान्दक्षिणा वही ह्येष समृद्ध्या अग्नये व्रतपतये [६] पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्य आहिताग्निः सन्नव्रत्यमिव चरेदग्निमेव व्रतपतिग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं व्रतमा लम्भयति व्रत्यो भवत्यग्नये रक्षोघ्ने पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यग्ं रक्षाग्ंसि सचेरन्नग्निमेव रक्षोहणग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्माद्रक्षाग्ं स्यप हन्ति निशितायां निर्वपे [७] न्निशितायाग्ं हि रक्षाग्ंसि प्रेरते संप्रेर्णान्येवैनानि हन्ति परिश्रिते याजयेद्रक्षसामनन्ववचाराय रक्षोघ्नी याज्यानुवाक्ये भवतो रक्षसाग् स्तृत्या अग्नये रुद्रवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदभिचरन्नेषा वा अस्य घोरा तनूर्यद्रुद्रस्तस्मा एवैनमा वृश्चति ताजगार्तिमार्छत्यग्नये सुरभिमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यस्य गावो वा पुरुषा [८] वा प्रमीयेरन् यो वा बिभीयादेषा वा अस्य भेषज्या तनूर्यथ्सुरभिमती तयैवाऽस्मै भेषजं करोति सुरभिमते भवति पूतीगन्धस्याऽपहत्या

अग्नये क्षामवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेथ्संग्रामे संयत्ते भागधेयेनैवैनग्ं शमयित्वा परानभि निर्दिशति यमवरेषां विध्यन्ति जीवति स यं परेषां प्र स मीयते जयति तग्ं संग्राम- [९] मभि वा एष एतानुच्यति येषां पूर्वापरा अन्वञ्चः प्रमीयन्ते पुरुषाहुतिर्ह्यस्य प्रियतमाऽग्नये क्षामवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्भागधेयेनैवैनग्ं शमयति नैषां पुराऽऽयुषोऽपरः प्र मीयतेऽभि वा एष एतस्य गृहानुच्यति यस्य गृहान्दहत्यग्नये क्षामवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्भागधेयेनैवैनग्ं शमयति नास्यापरं गृहान्दहति॥[१०]

व्रतपतये निशितायां निर्वपेत्पुरुषास्संग्रामं न चत्वारि च॥2.2.2॥

अग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यं कामो नोपनमेदग्निमेव कामग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं कामेन समर्धयत्युपैनं कामो नमत्यग्नये यविष्ठाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेथ्स्पर्धमानः क्षेत्रे वा सजातेषु वाऽग्निमेव यविष्ठग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति तेनैवेन्द्रियं वीर्यं भ्रातृव्यस्य [११] युवते वि पाप्मना भ्रातृव्येण जयतेऽग्नये यविष्ठाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदभिचर्यमाणोऽग्निमेव यविष्ठग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्माद्रक्षाग्ंसि यवयति नैनमभिचरन्थ्स्पृणुतेऽग्नय आयुष्मते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेत सर्वमायुरियामित्यग्निमेवाऽऽयुष्मन्तग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मि- [१२] न्नायुर्दधाति सर्वमायुरेत्यग्नये जातवेदसे पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्भूतिकामोऽग्निमेव जातवेदसग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं भूतिं गमयति भवत्येवाऽग्नये रुक्मते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्रुक्कामोऽग्निमेव

रुक्मन्तग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मिन्नुचं दधाति रोचत एवाऽग्नये तेजस्वते पुरोडाश– [१३] मष्टाकपालं निर्वपेत्तेजस्कामोऽग्निमेव तेजस्वन्तग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मिन्तेजो दधाति तेजस्व्येव भवत्यग्नये साहन्त्याय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेथ्सीक्षमाणोऽग्निमेव साहन्त्यग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति तेनैव सहते यग्ं सीक्षते॥[१४]

भ्रातृव्यस्याऽस्मिन्तेजस्वते पुरोडाशमष्टात्रिग्ंशच्च ॥2.2.3॥

अग्नयेऽन्नवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेताऽन्नवान्थ्स्यामित्यग्निमेवाऽन्नवन्तग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमन्नवन्तं करोत्यन्नवानेव भवत्यग्नयेऽन्नादाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेताऽन्नादः स्यामित्यग्निमेवाऽन्नादग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमन्नादं करोत्यन्नाद [१५] एव भवत्यग्नयेऽन्नपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेताऽन्नपतिः स्यामित्यग्निमेवाऽन्नपतिग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमन्नपतिं करोत्यन्नपतिरेव भवत्यग्नये पवमानाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदग्नये पावकायाऽग्नये शुचये ज्योगामयावी यदग्नये पवमानाय निर्वपति प्राणमेवाऽस्मिन्तेन दधाति यदग्नये [१६] पावकाय वाचमेवाऽस्मिन्तेन दधाति यदग्नये शुचय आयुरेवाऽस्मिन्तेन दधात्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येवैतामेव निर्वपेच्चक्षुष्कामो यदग्नये पवमानाय निर्वपति प्राणमेवाऽस्मिन्तेन दधाति यदग्नये पावकाय वाचमेवाऽस्मिन्तेन दधाति यदग्नये शुचये चक्षुरेवाऽस्मिन्तेन दधा– [१७] त्युत यद्यन्धो भवति प्रैव पश्यत्यग्नये पुत्रवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदिन्द्राय

पुत्रिणे पुरोडाशमेकादशकपालं प्रजाकामोऽग्निरेवाऽस्मै प्रजां प्रजनयति वृद्धामिन्द्रः प्र यच्छत्यग्नये रसवतेऽजक्षीरे चरुं निर्वपेद्यः कामयेत रसवान्थस्यामित्यग्निमेव रसवन्तग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनग्ं रसवन्तं करोति [१८] रसवानेव भवत्यजक्षीरे भवत्याग्नेयी वा एषा यदजा साक्षादेव रसमव रुन्धेऽग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेत वसुमान्थस्यामित्यग्निमेव वसुमन्तग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं वसुमन्तं करोति वसुमानेव भवत्यग्नये वाजसृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेथ्संग्रामे संयत्ते वाजं [१९] वा एष सिसीर्षति यः संग्रामं जिगीषत्यग्निः खलु वै देवानां वाजसृदग्निमेव वाजसृतग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति धावति वाजग्ं हन्ति वृत्रं जयति तग्ं संग्राममथो अग्निरिव न प्रतिधृषे भवत्यग्नयेऽग्निवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यस्याऽग्नावग्निमभ्युद्धरेयुर्निर्दिष्टभागो वा एतयोरन्योऽनिर्दिष्टभागोऽन्यस्तौ सम्भवन्तौ यजमान- [२०] मभि सम्भवतः स ईश्वर आर्तिमार्तोर्यदग्नयेऽग्निवते निर्वपति भागधेयेनैवैनौ शमयति नाऽऽर्तिमार्छति यजमानोऽग्नये ज्योतिष्मते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यस्याऽग्निरुद्धृतोऽहुतेऽग्निहोत्र उद्वायेदपर आदीप्याऽनूद्धृत्य इत्याहुस्तत्तथा न कार्यं यद्भागधेयमभि पूर्व उद्धियते किमपरोऽभ्यु- [२१] द्धियेतेति तान्येवावक्षाणानि संनिधाय मन्थेदितः प्रथमं जज्ञे अग्निः स्वाद्योनेरधि जातवेदाः। स गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन्निति च्छन्दोभिरेवैनग्ग् स्वाद्योनेः प्र जनयत्येष वाव सोऽग्निरित्याहुर्ज्योतिस्त्वा अस्य परापतितमिति यदग्नये ज्योतिष्मते निर्वपति यदेवास्य ज्योतिः परापतितं तदेवाऽव रुन्धे॥[२२]

करोत्यन्नादो दधाति यदग्नये शुचये चक्षुरेवाऽस्मिन्तेन दधाति करोति वाजं यजमानमुदेवाऽस्य षट्च ॥2.2.4

॥

वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेद्वारुणं चरुं दधिक्राव्ण्णे चरुमभिशस्यमानो यद्वैश्वानरो द्वादशकपालो भवति संवथ्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवथ्सरेणैवैनग्ग् स्वदयत्यप पापं वर्णग्ं हते वारुणेनैवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति दधिक्राव्ण्णा पुनाति हिरण्यं दक्षिणा पवित्रं वै हिरण्यं पुनात्येवैनमाद्यमस्यान्नं भवत्येतामेव निर्वपेत्प्रजाकामः संवथ्सरो [२३] वा एतस्याऽशान्तो योनिं प्रजायै पशूनां निर्दहति योऽलं प्रजायै सन्प्रजां न विन्दते यद्वैश्वानरो द्वादशकपालो भवति संवथ्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवथ्सरमेव भागधेयेन शमयति सोऽस्मै शान्तः स्वाद्योनेः प्रजां प्र जनयति वारुणेनैवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति दधिक्राव्ण्णा पुनाति हिरण्यं दक्षिणा पवित्रं वै हिरण्यं पुनात्येवैनं [२४] विन्दते प्रजां वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेत् पुत्रे जाते यदष्टाकपालो भवति गायत्रियैवैनं ब्रह्मवर्चसेन पुनाति यन्नवकपालस्त्रिवृतैवाऽस्मिन्तेजो दधाति यद्दशकपालो विराजैवाऽस्मिन्नन्नाद्यं दधाति यदेकादशकपालस्त्रिष्टुभैवाऽस्मिन्निन्द्रियं दधाति यद्द्वादशकपालो जगत्यैवाऽस्मिन्पशून्दधाति यस्मिञ्जात एतामिष्टिं निर्वपति पूत [२५] एव तेजस्व्यन्नाद इन्द्रियावी पशु मान्भवत्यव वा एष सुवर्गाल्लोकाच्छिद्यते यो दर्शपूर्णमासयाजी सन्नमावास्यां वा पौर्णमासीं वाऽतिपादयति सुवर्गाय हि लोकाय दर्शपूर्णमासाविज्येते वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदमावास्यां वा पौर्णमासीं वाऽतिपाद्य संवथ्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवथ्सरमेव प्रीणात्यथो संवथ्सरमेवाऽस्मा उप दधाति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्या [२६] अथो देवता एवाऽन्वारभ्य सुवर्गं

लोकमेति वीरहा वा एष देवानां योऽग्निमुद्वासयते न वा एतस्य ब्राह्मणा ऋतायवः पुराऽन्नमक्षन्नाग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेद्वैश्वानरं द्वादशकपालमग्निमुद्वासयिष्यन् यदष्टाकपालो भवत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानेवाऽग्निस्तस्मा आतिथ्यं करोत्यथो यथा जनं यतेऽवसं करोति तादृ- [२७] गेव तद्द्वादशकपालो वैश्वानरो भवति द्वादश मासाः संवथ्सरः संवथ्सरः खलु वा अग्नेर्योनिः स्वामेवैनं योनिं गमयत्याद्यमस्याऽन्नं भवति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेन्मारुतग्ं सप्तकपालं ग्रामकाम आहवनीये वैश्वानरमधि श्रयति गार्हपत्ये मारुतं पापवस्यसस्य विधृत्यै द्वादशकपालो वैश्वानरो भवति द्वादश मासाः संवथ्सरः संवथ्सरेणैवाऽस्मै सजाताग्ं श्यावयति मारुतो भवति [२८] मरुतो वै देवानां विशो देवविशेनैवाऽस्मै मनुष्यविशमव रुन्धे सप्तकपालो भवति सप्तगणा वै मरुतो गणश एवाऽस्मै सजातानव रुन्धेऽनूच्यमान आ सादयति विशमेवाऽस्मा अनुवर्त्मानं करोति॥[२९]

प्रजाकामस्संवथ्सरः पुनात्येवैनं पूतस्समष्ट्यै तादृङ्मारुतो भवत्येकान्न त्रिग्ंशच्च ॥2.2.5॥

आदित्यं चरुं निर्वपेथ्संग्राममुपप्रयास्यन्नियं वा अदितिरस्यामेव पूर्वे प्रति तिष्ठन्ति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदायतनं गत्वा संवथ्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवथ्सरः खलु वै देवानामायतनमेतस्माद्वा आयतनाद्देवा असुरानजयन् यद्वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति देवानामेवाऽऽयतने यतते जयति तग्ं संग्राममेतस्मिन्वा एतौ मृजाते [३०] यो विद्विषाणयोरन्नमत्ति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेद्विद्विषाणयोरन्नं जग्ध्वा संवथ्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवथ्सरस्वदितमेवाऽत्ति नाऽस्मिन्मृजाते संवथ्सराय वा एतौ सममाते यौ सममाते तयोर्यः पूर्वोऽभिद्रुह्यति तं वरुणो गृह्णाति वैश्वानरं

द्वादशकपालं निर्वपेथ्सममानयोः पूर्वोऽभिदुह्य संवथ्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवथ्सरमेवाऽऽप्त्वा निर्वरुणं [३१] परस्तादभि दुह्यति नैनं वरुणो गृह्णात्याव्यं वा एष प्रति गृह्णाति योऽविं प्रतिगृह्णाति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदविं प्रतिगृह्य संवथ्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवथ्सरस्वदितामेव प्रतिगृह्णाति नाऽऽव्यं प्रति गृह्णात्यात्मनो वा एष मात्रामाप्नोति य उभयादत्प्रतिगृह्णात्यश्वं वा पुरुषं वा वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदुभयादत् [३२] प्रतिगृह्य संवथ्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवथ्सरस्वदितमेव प्रति गृह्णाति नाऽऽत्मनो मात्रामाप्नोति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेथ्सनिमेष्यन्थ्संवथ्सरो वा अग्निर्वैश्वानरो यदा खलु वै संवथ्सरं जनतायां चरत्यथ स धनार्घो भवति यद्वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति संवथ्सरसातामेव सनिमभि प्र च्यवते दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति यो वै संवथ्सरं [३३] प्रयुज्य न विमुञ्चत्यप्रतिष्ठानो वै स भवत्येतमेव वैश्वानरं पुनरागत्य निर्वपेद्यमेव प्रयुङ्क्ते तं भागधेयेन वि मुञ्चति प्रतिष्ठित्यै यया रज्ज्वोत्तमां गामाजेत्तां भ्रातृव्याय प्र हिणुयान्निर्ऋतिमेवाऽस्मै प्र हिणोति॥[३४]

मृजाते निर्वरुणं वपेदुभयादद्यो वै संवथ्सरग्ं षट्त्रिग्ंशच्च ॥2.2.6॥

ऐन्द्रं चरुं निर्वपेत्पशुकाम ऐन्द्रा वै पशव इन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मै पशून् प्र यच्छति पशुमानेव भवति चरुर्भवति स्वादेवाऽस्मै योनेः पशून् प्र जनयतीन्द्रायेन्द्रियावते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेत्पशुकाम इन्द्रियं वै पशव इन्द्रमेवेन्द्रियावन्तग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति स [३५] एवाऽस्मा इन्द्रियं पशून् प्र यच्छति पशुमानेव भवतीन्द्राय घर्मवते पुरोडाशमेकादशकपालं

निर्वपेद्ब्रह्मवर्चसकामो ब्रह्मवर्चसं वै घर्म इन्द्रमेव घर्मवन्तग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधाति ब्रह्मवर्चस्येव भवतीन्द्रायाऽर्कवते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदन्नकामोऽर्को वै देवानामन्नमिन्द्रमेवार्कवन्तग्ग् स्वेन भागधेयेनो- [३६] प धावति स एवाऽस्मा अन्नं प्र यच्छत्यन्नाद एव भवतीन्द्राय घर्मवते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदिन्द्रायेन्द्रियावत इन्द्रायाऽर्कवते भूतिकामो यदिन्द्राय घर्मवते निर्वपति शिर एवास्य तेन करोति यदिन्द्रायेन्द्रियावत आत्मानमेवाऽस्य तेन करोति यदिन्द्रायाऽर्कवते भूत एवान्नाद्ये प्रति तिष्ठति भवत्येवेन्द्राया- [३७] ऽग्ंहोमुचे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्यः पाप्मना गृहीतः स्यात्पाप्मा वा अग्ंह इन्द्रमेवाग्ंहोमुचग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं पाप्मनोऽग्ंहसो मुञ्चतीन्द्राय वैमृधाय पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्यं मृधोऽभि प्रवेपेरन्नाष्ट्राणि वाऽभि समियुरिन्द्रमेव वैमृधग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मान्मृधो- [३८] ऽप हन्तीन्द्राय त्रात्रे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्बद्धो वा परियत्तो वेन्द्रमेव त्रातारग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं त्रायत इन्द्रायाऽर्काश्वमेधवते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्यं महायज्ञो नो पनमेदेते वै महायज्ञस्याऽन्त्ये तनू यदर्काश्वमेधाविन्द्रमेवार्काश्वमेधवन्तग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मा अन्ततो महायज्ञं च्यावयत्युपैनं महायज्ञो नमति॥[३९]

इन्द्रियावन्तग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति सोऽर्कवन्तग्ग् स्वेन भागधेयेनैवेन्द्रायाऽस्मान्मृधोऽस्मै सप्त च ॥

2.2.7॥

इन्द्रायाऽन्वृजवे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्ग्रामकाम इन्द्रमेवाऽन्वृजुग्ग् स्वेन

भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मै सजाताननुकान्करोति ग्राम्येव भवतीन्द्राण्यै चरुं निर्वपेद्यस्य सेनाऽसग्ं शितेव स्यादिन्द्राणी वै सेनायै देवतेन्द्राणीमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति सैवाऽस्य सेनाग्ं सग्ग् श्यति बल्बजानपी- [४०] ध्मे सं नह्येद्वौर्यत्राऽधिष्कन्ना न्यमेहत्ततो बल्बजा उदतिष्ठन्गवामेवैनं न्यायमपिनीय गा वेदयतीन्द्राय मन्युमते मनस्वते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेथ्संग्रामे संयत्त इन्द्रियेण वै मन्युना मनसा संग्रामं जयतीन्द्रमेव मन्युमन्तं मनस्वन्तग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मिन्निन्द्रियं मन्युं मनो दधाति जयति तग्ं [४१] संग्राममेतामेव निर्वपेद्यो हतमनाः स्वयं पाप इव स्यादेतानि हि वा एतस्मादपक्रान्तान्यथैष हतमनाः स्वयं पाप इन्द्रमेव मन्युमन्तं मनस्वन्तग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मिन्निन्द्रियं मन्युं मनो दधाति न हतमनाः स्वयं पापो भवतीन्द्राय दात्रे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्यः कामयेत दानकामा मे प्रजाः स्यु- [४२] रितीन्द्रमेव दातारग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मै दानकामाः प्रजाः करोति दानकामा अस्मै प्रजा भवन्तीन्द्राय प्रदात्रे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्यस्मै प्रत्तमिव सन्न प्रदीयेतेन्द्रमेव प्रदातारग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मै प्र दापयतीन्द्राय सुत्राम्णे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदपरुद्धो वा [४३] ऽपरुध्यमानो वेन्द्रमेव सुत्रामाणग्ग् स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं त्रायतेऽनपरुध्यो भवतीन्द्रो वै सदृङ्देवताभिरासीथ्स न व्यावृतमगच्छथ्स प्रजापतिमुपाऽधावत्तस्मा एतमैन्द्रमेकादशकपालं निरवपत्तेनैवाऽस्मिन्निन्द्रियमदधाच्छक्वरी याज्यानुवाक्ये अकरोद्वज्रो वै शक्वरी स एनं वज्रो भूत्या ऐन्ध [४४] सोऽभवथ्सोऽबिभेद्भूतः प्र मा धक्ष्यतीति स प्रजापतिं

पुनरुपाऽधावथ्स प्रजापतिः शक्वर्या अधि रेवतीं निरमिमीत शान्त्या अप्रदाहाय योऽलग्ग् श्रियै सन्थ्सदृङ्ख्समानैः स्यात्तस्मा एतमैन्द्रमेकादशकपालं निर्वपेदिन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मिन्निन्द्रियं दधाति रेवती पुरोऽनुवाक्या भवति शान्त्या अप्रदाहाय शक्वरी याज्या वज्रो वै शक्वरी स एनं वज्रो भूत्या इन्धे भवत्येव॥[४५]

अपि तग्ग् स्युर्वैन्ध भवति चतुर्दश च ॥2.2.8॥

आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेदभि चरन्थ्सरस्वत्याज्यभागा स्याद्बार्हस्पत्यश्चरुर्यदाग्नावैष्णव एकादशकपालो भवत्यग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताभिश्चैवैनं यज्ञेन चाऽभि चरति सरस्वत्याज्यभागा भवति वाग्वै सरस्वती वाचैवैन मभिचरति बार्हस्पत्यश्चरुर्भवति ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनमभि चरति [४६] प्रति वै परस्तादभिचरन्तमभि चरन्ति द्वेद्वे पुरोऽनुवाक्ये कुर्यादति प्रयुक्त्या एतयैव यजेताऽभि चर्यमाणो देवताभिरेव देवताः प्रतिचरति यज्ञेन यज्ञं वाचा वाचं ब्रह्मणा ब्रह्म स देवताश्चैव यज्ञं च मध्यतो व्यवसर्पति तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति नैनमभिचरन्थ्सृणुत आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेद्यं यज्ञो नो [४७] पनमेदग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञोऽग्निं चैव विष्णुं च स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवाऽस्मै यज्ञं प्र यच्छत उपैनं यज्ञो नमत्याग्नावैष्णवं घृते चरुं निर्वपेच्चक्षुष्कामोऽग्नेर्वै चक्षुषा मनुष्या वि पश्यन्ति यज्ञस्य देवा अग्निं चैव विष्णुं च स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवा- [४८] ऽस्मिञ्चक्षुर्धत्तश्चक्षुष्मानेव भवति धेन्वै वा एतद्रेतो यदाज्यमनड्वुहस्तण्डुला मिथुनादेवाऽस्मै चक्षुः प्र जनयति

घृते भवति तेजो वै घृतं तेजश्चक्षुस्तेजसैवाऽस्मै तेजश्चक्षुरव रुन्ध इन्द्रियं वै वीर्यं वृङ्क्ते भ्रातृव्यो यजमानोऽयजमानस्याऽध्वरकल्पां प्रति निर्वपेद्भ्रातृव्ये यजमाने नाऽस्येन्द्रियं [४९] वीर्यं वृङ्क्ते पुरा वाचः प्र वदितोर्निर्वपेद्यावत्येव वाक्कामप्रोदितां भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते तामस्य वाचं प्रवदन्तीमन्या वाचोऽनु प्र वदन्ति ता इन्द्रियं वीर्यं यजमाने दधत्याग्नावैष्णवमष्टाकपालं निर्वपेत्प्रातःसवनस्याऽऽकाले सरस्वत्याज्यभागा स्याद्बार्हस्पत्यश्चरुर्यदष्टाकपालो भवत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रं प्रातःसवनं प्रातःसवनमेव तेनाऽप्नो- [५०] त्याऽग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेन्माध्यन्दिनस्य सवनस्याऽऽकाले सरस्वत्याज्यभागा स्याद्बार्हस्पत्यश्चरुर्यदेकादशकपालो भवत्येकादशाक्षरा त्रिष्टुप्त्रैष्टुभं माध्यन्दिनग्ं सवनं माध्यन्दिनमेव सवनं तेनाऽऽप्नोत्याग्नावैष्णवं द्वादशकपालं निर्वपेत्तृतीयसवनस्याऽऽकाले सरस्वत्याज्यभागा स्याद्बार्हस्पत्यश्चरुर्यद्द्वादशकपालो भवति द्वादशाक्षरा जगती जागतं तृतीयसवनं तृतीयसवनमेव तेनाऽऽप्नोति देवताभिरेव देवताः [५१] प्रतिचरति यज्ञेन यज्ञं वाचा वाचं ब्रह्मणा ब्रह्म कपालैरेव छन्दाग्ं स्याप्नोति पुरोडाशैः सवनानि मैत्रावरुणमेककपालं निर्वपेद्वशायै काले यैवाऽसौ भ्रातृव्यस्य वशाऽनूबन्ध्या सो एवैषैतस्यैककपालो भवति न हि कपालैः पशुमर्हत्याप्तुम्॥[५२]

ब्रह्मणैवैनमभि चरति यज्ञो न तावेवाऽस्येन्द्रियमाप्नोति देवतास्सप्तत्रिग्ंशच्च ॥2.2.9॥

असावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्मा एतग्ं सोमारौद्रं चरुं निरवपन्तेनैवाऽस्मिन्नुचमदधुर्यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात्तस्मा एतग्ं सोमारौद्रं चरुं निर्वपेथ्सोमं चैव रुद्रं च स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवाऽस्मिन्ब्रह्मवर्चसं धत्तो

ब्रह्मवर्चस्येव भवति तिष्यापूर्णमासे निर्वपेद्रुद्रो [५३] वै तिष्यः सोमः पूर्णमासः साक्षादेव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे परिश्रिते याजयति ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै श्वेतायै श्वेतवथ्सायै दुग्धं मथितमाज्यं भवत्याज्यं प्रोक्षणमाज्येन मार्जयन्ते यावदेव ब्रह्मवर्चसं तथ्सर्वं करोत्यति ब्रह्मवर्चसं क्रियत इत्याहुरीश्वरो दुश्चर्मा भवितोरिति मानवी ऋचौ धाय्ये कुर्याद्यद्वै किं च मनुरवदत्तद्भेषजं [५४] भेषजमेवाऽस्मै करोति यदि बिभीयाद्दुश्चर्मा भविष्यामीति सोमापौष्णं चरुं निर्वपेथ्सौम्यो वै देवतया पुरुषः पौष्णाः पशवः स्वयैवाऽस्मै देवतया पशुभिस्त्वचं करोति न दुश्चर्मा भवति सोमारौद्रं चरुं निर्वपेत्प्रजाकामः सोमो वै रेतोधा अग्निः प्रजानां प्रजनयिता सोम एवाऽस्मै रेतो दधात्यग्निः प्रजां प्र जनयति विन्दते [५५] प्रजाग्ं सोमारौद्रं चरुं निर्वपेदभिचरन्थ्सौम्यो वै देवतया पुरुष एष रुद्रो यदग्निः स्वाया एवैनं देवतायै निष्क्रीय रुद्रायाऽपि दधाति ताजगार्तिमार्छति सोमारौद्रं चरुं निर्वपेज्ज्योगामयावी सोमं वा एतस्य रसो गच्छत्यग्निग्ं शरीरं यस्य ज्योगामयति सोमादेवाऽस्य रसं निष्क्रीणात्यग्नेः शरीरमुत यदी- [५६] तासुर्भवति जीवत्येव सोमारुद्रयोर्वा एतं ग्रसितग्ं होता निष्खिदति स ईश्वर आर्तिमार्तोरनड्वान् होत्रा देयो वह्निर्वा अनड्वान् वह्निर् होता वह्निनैव वह्निमात्मानग्ग् स्पृणोति सोमारौद्रं चरुं निर्वपेद्यः कामयेत स्वेऽस्मा आयतने भ्रातृव्यं जनयेयमिति वेदिं परिगृह्याऽर्धमुद्धन्यादर्धं नार्धं बर्हिषः स्तृणीयादर्धं नाऽर्धमिध्मस्याऽभ्यादध्यादर्धं न स्व एवाऽस्मा आयतने भ्रातृव्यं जनयति॥[५७]

रुद्रो भेषजं विन्दते यदि स्तृणीयादर्धं द्वादश च॥2.2.10॥

ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वपेन्मारुतग्ं सप्तकपालं ग्रामकाम इन्द्रं चैव मरुतश्च स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवाऽस्मै सजातान् प्र यच्छन्ति ग्राम्येव भवत्याहवनीय ऐन्द्रमधि श्रयति गार्हपत्ये मारुतं पापवस्यसस्य विधृत्यै सप्तकपालो मारुतो भवति सप्तगणा वै मरुतो गणश एवाऽस्मै सजातानव रुन्धेऽनूच्यमान आ सादयति विशमेवा- [५८] ऽस्मा अनुवर्त्मानं करोत्येतामेव निर्वपेद्यः कामयेत क्षत्राय च विशे च समदं दध्यामित्यैन्द्रस्याऽवद्यन् ब्रूयादिन्द्रायाऽनु ब्रूहीत्याश्राव्य ब्रू यान्मरुतो यजेति मारुतस्याऽवद्यन् ब्रूयान्मरुभ्द्योऽनु ब्रूहीत्याश्राव्य ब्रूयादिन्द्रं यजेति स्व एवैभ्यो भागधेये समदं दधाति वितृग्ं हाणास्तिष्ठन्त्येतामेव [५९] निर्वपेद्यः कामयेत कल्पेरन्निति यथादेवतमवदाय यथादेवतं यजेद्भागधेयेनैवैनान्, यथायथं कल्पयति कल्पन्त एवैन्द्रमेकादशकपालं निर्वपेद्वैश्वदेवं द्वादशकपालं ग्रामकाम इन्द्रं चैव विश्वाग् श्च देवान्थ्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवाऽस्मै सजातान् प्र यच्छन्ति ग्राम्येव भवत्यैन्द्रस्याऽवदाय वैश्वदेवस्याऽव द्येदथैन्द्रस्यो- [६०] परिष्टादिन्द्रियेणैवाऽस्मा उभयतः सजातान्परि गृह्णात्युपाधाय्यपूर्वयं वासो दक्षिणा सजातानामुपहित्यै पृश्निये दुग्धे प्रैयङ्गवं चरुं निर्वपेन्मरुभ्द्यो ग्रामकामः पृश्नियै वै पयसो मरुतो जाताः पृश्नियै प्रियङ्गवो मारुताः खलु वै देवतया सजाता मरुत एव स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवाऽस्मै सजातान्प्र यच्छन्ति ग्राम्येव भवति प्रियवती याज्यानुवाक्ये [६१] भवतः प्रियमेवैनग्ं समानानां करोति द्विपदा पुरोऽनुवाक्या भवति द्विपद एवाऽव रुन्धे चतुष्पदा याज्या चतुष्पद एव पशूनव रुन्धे देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा मिथो विप्रिया आसन्ते १ ऽन्योऽन्यस्मै ज्यैष्ठ्यायातिष्ठमानाश्चतुर्धा व्यक्रामन्नग्निर्वसुभिः सोमो रुद्रैरिन्द्रो मरुद्भिर्वरुण

आदित्यैः स इन्द्रः प्रजापतिमुपाधावत्त- [६२] मेतया संज्ञान्याऽयाजयदग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपथ्सोमाय रुद्रवते चरुमिन्द्राय मरुत्वते पुरोडाशमेकादशकपालं वरुणायाऽऽदित्यवते चरुं ततो वा इन्द्रं देवा ज्यैष्ठ्यायाऽभि समजानत यः समानैर्मिथो विप्रियः स्यात्तमेतया संज्ञान्या याजयेदग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेथ्सोमाय रुद्रवते चरुमिन्द्राय मरुत्वते पुरोडाशमेकादशकपालं वरुणायाऽऽदित्यवते चरुमिन्द्रमेवैनं भूतं ज्यैष्ठ्याय समाना अभि सं जानते वसिष्ठः समानानां भवति॥[६३]

विशमेव तिष्ठन्त्येतामेवाऽथैन्द्रस्य याज्यानुवाक्ये तं वरुणाय चतुर्दश च॥2.2.11॥

हिरण्यगर्भ आपो ह यत्प्रजापते॥ स वेद पुत्रः पितरग्ं स मातरग्ं स सूनुर्भुवथ्स भुवत्पुनर्मघः। स द्यामौर्णोदन्तरिक्षग्ं स सुवः स विश्वा भुवो अभवथ्स आऽभवत्॥ उदु त्यं चित्रम्॥ स प्रत्नवन्नवीयसाऽग्ने द्युम्नेन संयता। बृहत्ततन्थ भानुना॥ नि काव्या वेधसः शश्वतस्कर्हस्ते दधानो [६४] नर्या पुरूणि। अग्निर्भुवद्रयिपती रयीणाग्ं सत्रा चक्राणो अमृतानि विश्वा॥ हिरण्यपाणिमूतये सवितारमुप ह्वये। स चेत्ता देवता पदम्॥ वाममद्य सवितर्वाममु श्वो दिवेदिवे वाममस्मभ्यग्ं सावीः। वामस्य हि क्षयस्य देव भूरेरया धिया वामभाजः स्याम॥ बडित्था पर्वतानां खिद्रं बिभर्षि पृथिवि। प्र या भूमि प्रवत्वति मह्ना जिनोषि [६५] महिनि॥ स्तोमासस्त्वा विचारिणि प्रति ष्टोभन्त्यक्तुभिः। प्र या वाजं न हेषन्तं पेरुमस्यस्यर्जुनि॥ ऋदूदरेण सख्या सचेय यो मा न रिष्येद्धर्यश्व पीतः। अयं यः सोमो न्यधाय्यस्मे तस्मा इन्द्रं प्रतिरमेम्यच्छ॥ आपान्तमन्युस्तृपलप्रभर्मा धुनिः शिमीवाङ्छरुमाग्ं ऋजीषी। सोमो

विश्वान्यतसा वनानि नाऽर्वागिन्द्रं प्रतिमानानि देभुः॥ प्र [६६] सुवानः सोम ऋतयुश्चिकेतेन्द्राय ब्रह्म जमदग्निरर्चन्न्। वृषा यन्ताऽसि शवसस्तुरस्यान्तर्यच्छ गृणते धर्त्रं दृग्ंह॥ सबाधस्ते मदं च शुष्मयं च ब्रह्म नरो ब्रह्मकृतः सपर्यन्न्। अर्को वा यत्तुरते सोमचक्षास्तत्रेदिन्द्रो दधते पृथ्सु तुर्याम्॥ वषट्ते विष्णवास आ कृणोमि तन्मे जुषस्व शिपिविष्ट हव्यम्। [६७] वर्धन्तु त्वा सुष्टुतयो गिरो मे यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥ प्र तत्ते अद्य शिपिविष्ट नामार्यः शग्ंसामि वयुनानि विद्वान्। तं त्वा गृणामि तवसमतवीयान् क्षयन्तमस्य रजसः पराके॥ किमित्ते विष्णो परिचक्ष्यं भूत्प्र यद्ववक्षे शिपिविष्टो अस्मि। मा वर्पो अस्मदप गूह एतद्यदन्यरूपः समिथे बभूथ॥ [६८] अग्ने दा दाशुषे रयिं वीरवन्तं परीणसम्। शिशीहि नः सूनुमतः॥ दा नो अग्ने शतिनो दाः सहस्रिणो दुरो न वाजग्ग् श्रुत्या अपा वृधि। प्राची द्यावापृथिवी ब्रह्मणा कृधि सुवर्ण शुक्रमुषसो वि दिद्युतुः॥ अग्निर्दा द्रविणं वीरपेशा अग्निर्ऋषिं यः सहस्रा सनोति। अग्निर्दिवि हव्यमा तताना ग्नेर्धामानि विभृता पुरुत्रा॥ मा [६९] नो मर्धीरा तू भर॥ घृतं न पूतं तनूररेपाः शुचि हिरण्यम्। तत्ते रुक्मो न रोचत स्वधावः। उभे सुश्चन्द्र सर्पिषो दर्वी श्रीणीष आसनि। उतो न उत्पुपूर्या उक्थेषु शवसस्पत इषग्ग् स्तोतृभ्य आ भर॥ वायो शतग्ं हरीणां युवस्व पोष्यानाम्। उत वा ते सहस्रिणो रथ आ यातु पाजसा॥ प्र याभि– [७०] र्यासि दाश्वाग्ं समच्छा नियुद्भिर्वायविष्टये दुरोणे। नि नो रयिग्ं सुभोजसं युवेह नि वीरवद्व्यमश्नियं च राधः॥ रेवतीर्नः सधमाद इन्द्रे सन्तु तुविवाजाः। क्षुमन्तो याभिर्मदेम॥ रेवाग्ं इद्रेवतः स्तोता स्यात्त्वावतो मघोनः। प्रेदु हरिवः श्रुतस्य॥[७१]

दधानो जिनोषि देभुः प्र हव्यं बभूथ मा याभिश्चत्वारिग्ंशच्च ॥2.2.12॥

प्रजापतिस्तान्सृष्टा अग्नये पथिकृतेऽग्नये कामायाऽग्नयेऽन्नवतेवैश्वानरमादित्यं चरुमैन्द्रं चरुमिन्द्रायाऽन्वृजन अग्नावैष्णवमसौ सोमारौद्रमैन्द्रमेकादशकपालगुं हिरण्यगर्भो द्वादश॥१२॥

प्रजापतिरग्नये कामायाऽभि सं भवतो यो विद्विषाणयोरिध्मे संनह्येदाग्नावैष्णवमुपरिष्टाद्वासि दाश्वाग्ंसमेकसप्ततिः ॥71॥

प्रजापतिः प्रेदु हरिः श्रुतस्य॥

॥हरिः ओम्॥

॥श्री कृष्णार्पणमस्तु॥

॥इति द्वितीयकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥